

Pòrtic

Agustí Pons

Zuric, 1917. Lenin, Joyce, Tzara

Les tres revolucions
que van canviar Europa

Agustí Pons

Zuric, 1917.
Lenin, Joyce, Tzara

Les tres revolucions
que van canviar Europa

Pòrtic

Amb el suport del Departament de Cultura.

Primera edició: setembre del 2017

© Agustí Pons, 2017

Drets exclusius d'aquesta edició:

Raval Edicions SLU, Pòrtic

Diagonal, 662-664

08034 Barcelona

www.portic.cat

ISBN: 978-84-9809-402-2

Dipòsit legal: B. 17.610-2017

Fotocomposició: Víctor Igual, SL

Impressió: Limpergraf

Queda rigorosament prohibida sense autorització escrita de l'editor qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra, que serà sotmesa a les sancions establertes per la llei. Podeu adreçar-vos a Cedro (Centro Español de Derechos Reprográficos, www.cedro.org) si necessiteu fotocopiar o escanejar algun fragment d'aquesta obra (www.conlicencia.com; 91 702 19 70 / 93 272 04 47).
Tots els drets reservats.

ÍNDEX

Les tres revolucions que van canviar Europa	11
1. Lenin viatja de Polònia a Suïssa i es deixa una maleta a casa (potser)	27
2. Els amics de Joyce li paren una trampa i l'amor per Nora es fa més sòlid	49
3. Lenin conspira i Joyce escriu. Tzara arriba a Zuric; només té dinou anys	73
4. Tzara escriu poemes amb unes tises i Lenin es confon a propòsit del sabater Kammerer	101
5. Esclata la Revolució, i Lenin, de moment, no se n'assabenta; després, tot són presses	131
6. Un retrat de Joyce, un llibre de Tzara i l'entrada triomfal de Lenin a Petrograd	155
7. Zweig torna a casa; Tzara marxa a París i Joyce, per poc temps, a Trieste	185
<i>Notes biogràfiques</i>	205
<i>Agraïments</i>	229
<i>Bibliografia</i>	231

1

LENIN VIATJA DE POLÒNIA A SUÏSSA I ES DEIXA UNA MALETA A CASA (POTSER)

El tren ha començat a circular però no per això Lenin ha deixat de posar cara d'home enfadat. És un posat habitual en ell. Potser sí que alguns coneguts el poden haver vist, en alguna sessió de teatre, a París, rient d'algun acudit d'escena o aplaudint amb passió al final de l'obra; i d'altres podran argüir, quan s'hagi convertit en l'home més admirat i més temut del món, que una nit l'havien observat bevent cervesa en algun cafè de Munic. Però el normal és que Lenin presenti més aviat l'aspecte d'un home sorrut, que no admet distraccions de cap mena, que viu en un món paral·lel al món real; un món fet de lectures, informes, discussions, discursos, conferències i conspiracions del qual aterra a les hores de dinar i de sopar com un pulcre professor universitari. Però ell no només investiga —principis filosòfics, moviments socials...— sinó que destina totes les forces a intentar enderrocar el vell sistema de vida que regeix Rússia des de temps immemorial. En el moment de pujar al tren té quaranta-quatre anys. No és gaire alt i això li hauria pogut donar una certa imatge d'home petit. Tanmateix, així que es posa en moviment queda clar que es tracta d'un personatge enèrgic, amb pressa per arribar a algun lloc. A aquesta sensació d'energia hi ajuden les celles obliques, i els ulls lleugerament ametllats, d'acord amb la

seva ascendència tàrtara. Duu una barba curta de pèl i un masclet abundant, que quasi li tapa la boca i li fa invisible el coll. Li queden pocs cabells i els porta quasi tallats del tot. Això permet que el front li arribi fins a mig crani i li doni aquesta imatge d'home pensatiu. Li agrada vestir bé. D'aquest any 1914 ens en queda una fotografia seva on no sembla pas un dirigent revolucionari sinó un burgès, potser un fabricant, amb bon gust per vestir. Porta una americana de solapes amples i una mena de camisa subjecta a un coll de midó. L'americana li va baldera i això fa que li caiguin les espatlles i que els braços semblin començar a mitja màniga. De la butxaca de l'americana en sobresurt la punta d'un mocador blanc. Els seus correligionaris ja saben que Lenin no suporta la gent mal abillada. De jove, havia arribat a renyar els seus germans per descurança en el vestir o en el calçat. I és que, al contrari del que podria semblar tractant-se d'un revolucionari professional, Lenin és un home primmirat en la seva vida quotidiana. Per exemple, no pot posar-se a treballar si la seva taula no està neta del tot, i necessita unes plomes i uns llapis especials que no sempre són fàcils de trobar. No li fa res passar ell mateix el drap de la pols per sobre de la taula del despatx ni ocupar-se d'aquelles feines directament relacionades amb la seva indumentària: cosir-se un botó de la camisa, o netejar-se les sabates. Hi ha una rutina revolucionària que a Lenin no li agrada trencar i potser per això aquest matí fa més mala cara que de costum.

Al seu costat, Nadejda Krúpskaia presenta una figura de serena indiferència. Un any més gran que ell, té les faccions petites però sense cap desproporció: el front ample, els cabells recollits, el nas lleugerament arromangat. Porta un vestit negre, elegant, que li tapa quasi el coll i li subratlla la blancor de la cara. El rostre té un posat enèrgic, potser pel mentó, que sobresurt, o els llavis, estrets i tensos. Els ulls són pene-

trants i —dient-ho amb l'adjectiu que possiblement Josep Pla faria servir— inescrutables. I sí, és veritat, que ho són, d'inescrutables, potser perquè Krúpskaia està avesada a escoltar més que a parlar, i a callar moltes de les coses que sent, i a callar-les no per cap tendència exagerada al silenci sinó perquè així ho reclamen les més elementals normes de seguretat. El grup el completen una parella amb nen i una senyora gran. Es tracta de Grigori Zinóviev i la seva esposa Lílina. Ell té trenta-quatre anys i el seu aspecte és jovial, com d'infant entremaliat, potser per la mata de cabells, abundosa i esboirada, que quasi li tapa les orelles o per les celles petites i els ulls brillants que semblen riure's del fotògraf. Porta camisa, americana i una corbata ostentosa que li cobreix bona part del pit. Al costat, la seva esposa Lílina i Styopa, el fill, que no deu tenir més de quatre anys. La mare de Krúpskaia, de nom Elizaveta Vassílievna, atenta a l'equipatge i sense deixar de mirar de reüll els policies que de lluny vigilen el grup, completa l'escena.

El tren ha trigat a sortir perquè, des que ha començat la guerra, cinc dies abans, el trànsit ferroviari ha quedat alterat. Ben a prop s'està lliurant la primera gran batalla entre l'exèrcit rus i l'exèrcit austrohongarès i els primers combois amb ferits i mutilats han començat a arribar a l'estació de Cracòvia. A Lenin, l'esclat de la guerra l'ha agafat desprevingut. La guerra la volia perquè considerava —i els fets li acabaran donant la raó— que només a través d'una guerra seria possible la revolució que somiava. Pocs mesos abans havia escrit al seu amic Gorki: «Una guerra entre Rússia i Àustria seria molt beneficiosa per a la Revolució. Però hi ha poques possibilitats que Francesc Josep i Nikki [Guillem II] ens donin aquest plaer». Ara la guerra ha arribat però ell no havia pres cap mena de precaució. Continuava enderiat en les discussions ideològiques i els problemes logístics derivats de la

seva activitat revolucionària. A Poronin, una localitat situada cent quilòmetres al sud de Cracòvia, podia sentir-se tranquil. Era un poble petit, al mig de la Galízia rural, a l'extrem est de l'Imperi austrohongarès. Poronin, igual que Cracòvia, formava part de la Polònia que Moscou i Viena s'havien repartit durant el segle XIX. Com que aquestes dues potències no van mantenir mai una bona relació, les autoritats vieneses toleraven les activitats antirusses dels milers de refugiats polonesos de la part ocupada per Rússia, o directament russos, que havien anat a parar a Cracòvia. D'un total de cent cinquanta mil habitants es calcula que uns dotze mil eren refugiats polítics. Lenin n'era un.

Lenin i Krúpskaia s'havien traslladat a Cracòvia, i després a Poronin, justament per estar més a prop de la frontera russa. Hi havien arribat, procedents de París, l'estiu de 1912. El Partit estava decidit a començar a imprimir diaris clandestins a Rússia i era important que Lenin se situés tan a prop com fos possible de la frontera. Tant ell com Krúpskaia van decidir que Cracòvia era un bon lloc. Només a una quinzena de quilòmetres hi havia la frontera artificial que partia Polònia en dues meitats: a l'altra banda, començava oficialment Rússia tot i que els seus habitants seguien considerant-se polonesos. El trànsit, però, era fàcil, sobretot per als camperols de la zona, els quals gaudien d'un estatus especial. Passaven d'una banda a l'altra sense gaires problemes, i Lenin s'aprofitava d'aquestes facilitats per fer arribar els seus correus a Sant Petersburg. Res a veure amb la situació de París on la tradicional amistat francorussa permetia que els agents tsaristes vigilessin de forma permanent els refugiats revolucionaris i interceptessin les cartes que enviaven o rebien. A Lenin, a més, li agradava viure a Cracòvia perquè li recordava la vida que havia dut a Rússia. Bevia llet quallada i *motsna starka*, una mena de whisky fet a partir de blat de moro.

A Cracòvia, Lenin, la seva dona i la seva sogra, Elizaveta Vassílievna, no hi havien arribat sols. Els havien acompanyat el matrimoni Zinóviev i el seu fill, amb qui compartien exili; i també la misteriosa Inessa Armand, amiga de Krúpskaia; però, sobretot, amant de Lenin. Amb l'excepció d'Inessa, aquest era el grup que en una data indeterminada, però que podem situar entre el 25 i el 29 d'agost de 1914, agafa un tren a l'Estació Central de Cracòvia, en aquell moment un dels edificis més moderns de la ciutat, amb destinació a Viena.

Krúpskaia havia conegut Lenin en una de les reunions conspiratòries que celebraven els joves revolucionaris de Sant Petersburg. Un dels assistents havia proposat endegar una campanya contra l'analfabetisme adreçada principalment als obrers. Lenin havia desqualificat la proposta. Ell anava directe a fer la revolució i tot el que significués apartar-se un mil·límetre de l'objectiu li semblava una pèrdua de temps. Krúpskaia va quedar fascinada per aquesta radicalitat. També ella havia descobert en el marxisme la pedra filosofal en la qual es podien trobar respostes a tots i cadascun dels problemes polítics, econòmics i socials que la vida plantejava. La relació ideològica i personal amb Lenin es va intensificar. A causa de la seva activitat revolucionària, tots dos, a través de tràmits judicials diferents, van ser condemnats al desterrament a Sibèria. El govern tsarista permetia que, en cas de matrimoni, els desterrats poguessin viure junts. Lenin i Krúpskaia van decidir casar-se. Al llarg de la seva vida van demostrar sentir afecte l'un per l'altre però parlar de passió, de passió amorosa, potser seria exagerat. La passió la reservaven per a la causa de la Revolució, que passava per damunt de tot. En les seves memòries, Krúpskaia troba natural que Lenin intensifiqués la seva relació amb els amics, o els repudiés, en funció de la fidelitat que mostressin als seus canvis doctrinals o estratègics. En la vida de cada dia,

Krúpskaia actuava, de fet, com a secretària de Lenin. S'ocupava, sobretot, de la correspondència que es rebia i de transmetre els articles i les instruccions que Lenin volia fer arribar als seus seguidors de Rússia o de l'exili. No era una feina fàcil si tenim en compte que la policia secreta tsarista havia aconseguit infiltrar agents en el cercle més proper a Lenin. Però Krúpskaia, ja des del primer empresonament de Lenin, el desembre de 1895, havia après a escriure amb llet per tal que el contingut real de les cartes restés fora de l'abast de la censura tsarista.

A Sibèria, ella i Lenin havien dut una vida plàcida, més pròpia d'uns jubilats amb certs recursos que d'uns condemnats per activitats revolucionàries. Robert Service, autor de la biografia més recent de Lenin, parla de la «Itàlia siberiana» per referir-se al petit poble del Ienissei on Lenin i Krúpskaia van anar a parar i on van viure entre 1897 i 1900. És clar que l'un i l'altra es delien per tornar a una gran ciutat i reprendre l'activitat revolucionària. Però a Sibèria no van perdre el temps. Lenin no va deixar de llegir: Hegel, Kant, els materialistes francesos... També va fer servir el títol d'advocat per actuar d'assessor legal dels camperols en les seves reclamacions judicials; i encara va tenir temps per dedicar-se a la seva gran afició: caçar llebres i guineus. Molts anys més tard, quan ja era el dictador suprem de la Unió Soviètica, Lenin matava guineus en una mena de cacera preparada on els animals no tenien més remei que apropar-se al punt on ell els esperava amb l'escopeta. És durant aquest desterrament a Sibèria que Elizaveta Vassílievna, la mare de Krúpskaia, anirà a viure amb ells. Ja no els abandonarà. De temperament decidit, de seguida va agafar les regnes de la casa. S'ocuparà de la intendència i de tots els afers domèstics. I seguirà la seva filla i el seu gendre en els diversos canvis de domicili.

Lenin i Krúpskaia no tenien problemes de diners. Vivien

de la part de renda que els pertocava d'una finca familiar agrària, propietat de la mare de ell, que Lenin no havia volgut explotar. Ara bé: Lenin es mostrava inexorable pel que fa al cobrament dels diners que els camperols havien de pagar per l'explotació de les terres. Ni en els moments més difícils, els provocats per la sequera o les malalties, va mostrar cap mena de compassió. Una cosa era la seva activitat professional com a revolucionari i una altra, que no hi tenia res a veure, la seva actuació com a beneficiari d'una finca agrícola. Més endavant, Krúpskaia va heretar d'una tia seva una considerable suma de diners. Lenin aplicava a la qüestió dels diners la mateixa perspectiva amoral amb què justificava els comportaments més abjectes sempre que aquests comportaments estiguessin al servei de la Revolució. Per exemple, es va apoderar d'uns diners que, en teoria, pertanyien al conjunt del Partit i que, a la pràctica, van quedar en mans del seu grup bolxevic. Va fer per tal que dos dòcils militants es casessin amb dues germanes a fi de poder disposar dels diners que els havia deixat la seva mare, riquíssima. I no va tenir cap escrúpol a acceptar diners procedents d'expropiacions —és a dir, robatoris— dutes a terme per militants bolxevics en diversos bancs de Rússia. Una d'aquestes expropiacions més famoses la va dirigir un jove georgià a Tbilissi, la capital del seu país, quan va atracar un dels furgons que acabava de sortir d'un banc. Aquest jove prometedor es deia Ióssif Stalin.

Ara hem de parlar de la misteriosa Armand. Si hem de fer cas de les darreres biografies publicades sobre Lenin no en podem tenir cap dubte: Inessa Armand va ser l'amant de Vladímir Ilitx, és a dir, Lenin. El que passa és que la historiografia oficial sobre el líder rus, la que es va publicar a Rússia fins a la caiguda del comunisme, amagava aquesta relació. El culte a la personalitat de Lenin havia començat ja en vida

seva però es va accelerar a partir de la seva mort. El van construir a consciència Krúpskaia, la vídua, i Anna i Maria, les dues germanes que li van sobreviure, amb la interessada complicitat de Stalin, que així podia aparèixer com el successor ungit pel Pare Fundador. Tot havia de ser tan pur i net, en la vida de Lenin, que una situació de triangle amorós no hi tenia cabuda. Però la realitat és que Lenin i Inessa s'havien conegut a París, molt probablement l'any 1910, i que van mantenir relacions de parella. Inessa era una dona culta i guapa. A les diverses fotografies que se li coneixen sembla més una dona francesa que no pas russa. El rostre expressa determinació potser perquè les faccions són grosses: els ulls, per exemple; o els llavis. La mirada, però, és trista tant en el retrat que s'inclou en la biografia de Robert Payne com el que forma part del llibre de Robert Service. Parlava tan bé l'anglès com el rus, tocava el piano i tenia una excel·lent educació musical. S'havia casat amb un comerciant rus molt ric —i amable, segons els seus biògrafs— amb qui va tenir cinc fills. Com molts dels joves russos més inquietos de principis de segle xx es va revoltar intel·lectualment contra el sistema polític tsarista i va començar a freqüentar els ambients revolucionaris. Va abandonar el marit —però ell no la deixarà mai de protegir— i va mantenir diverses relacions, per exemple amb el seu cunyat. A París, finalment, va conèixer el més revolucionari de tots els revolucionaris, i va quedar enlluernada. Van començar una relació que el viatge a Cracòvia no va interrompre. Inessa, com hem vist, també s'hi va traslladar. A la vegada, Lenin seguia sentint envers Krúpskaia un afecte autèntic i, a la seva manera, es preocupava per ella. No permetia que ningú s'interferís en les seves relacions, ni en les tasques polítiques que Krúpskaia duia a terme. Aquest, precisament, va ser el motiu d'un dels darrers atacs de còlera de Lenin. Ja greument malalt, es va assaben-

tar que Stalin, en una conversa telefònica que havia mantingut amb ella, havia humiliat a críts Krúpskaia. Fins aleshores, mai ningú no havia gosat actuar així.

Molt probablement els documents escrits que podrien corroborar l'existència d'una relació amorosa entre Lenin i Inessa van ser destruïts. De l'anàlisi dels pocs que s'han salvat, els historiadors dedueixen que sí, que aquesta relació va existir tot i que el novembre de 1913 Lenin decideix fer un pas enrere i Inessa, dolguda, retorna a París. En tot cas, la relació no s'estronca de manera definitiva i a Inessa la tornarem a trobar a Suïssa al costat de Lenin i ella serà una de les viatgeres del tren segellat que farà possible el retorn dels revolucionaris russos de Zuric a Petrograd. I, després, a Moscou, se seguirà veient amb Lenin. Per a Krúpskaia, la situació no era fàcil. La seva moral revolucionària li impedia donar importància als encontres amorosos entre Lenin i Inessa. Al cap i a la fi, Inessa era una revolucionària autèntica; una revolucionària molt valuosa pel seu alt nivell cultural i per les relacions que mantenia amb un estrat social al qual generalment els bolxevics no tenien accés. En cas d'anar mal dades, aquestes relacions podien ser de molta utilitat, com ja havia quedat demostrat en més d'una ocasió. D'altra banda, Krúpskaia era una dona de salut fràgil i amb un problema de tiroide que arrossegaria durant molts anys. La malaltia afectava tant el seu aspecte exterior, que es deteriorava de forma progressiva, com el seu estat d'ànim, sotmès a una creixent situació de fatiga. La vida que es veia obligada a dur no l'ajudava gens. Era una vida amb sovintejats canvis de domicili i de país; amb freqüents i sobtats viatges del marit, de durada incerta i de caràcter clandestí sempre, o quasi sempre, amb documentació falsa; amb un sistema alimentari no prou saludable per més que la seva mare s'esforcés a l'hora de cuinar; i amb inesperades visites de militants, amics i coneguts,

que de vegades s'allargaven fins a altes hores de la nit amb el consegüent trasbals d'horaris. I, a més, Krúpskaia era ben conscient dels problemes de salut que afectaven el seu marit i que acabarien provocant-li la mort, als cinquanta-tres anys. El 1902, Lenin havia tingut el primer símptoma perceptible del que aleshores es coneixia popularment com a «foc sagrat» i que no eren sinó, per seguir el llenguatge mèdic de l'època, episodis de neurastènia. Ara probablement els metges dirien que Lenin patia una debilitat estructural vascular del cervell. En l'un i l'altre cas, els símptomes haurien estat els mateixos: una enorme fatiga corporal i mental que podia provocar furibunds atacs de còlera. I la prescripció mèdica hauria estat també la mateixa: disminució dràstica i permanent del ritme de treball. Krúpskaia era l'única persona amb prou autoritat sobre Lenin per retirar-lo de tota activitat pública durant uns dies o unes setmanes. Però, naturalment, aquesta situació constituïa, per a ella, un nou motiu de desgast físic i psíquic.

Les condicions de salubritat del pis que habitaven a Cracòvia no eren les millors. Més cap al sud, en canvi, la vida urbana encara no havia arribat. A l'inrevés, el paisatge s'anava tornant progressivament idíl·lic fins a arribar a Zakopane, l'actual capital d'hivern de Polònia, al peu de les muntanyes Tatres, la més alta serralada dels Carpats. En aquest territori se succeïen els llacs i els boscos on vivien l'ós bru, el llop, el linx i l'ant. Lenin, Krúpskaia i Inessa hi feien llargues caminades. Inessa animava les excursions i, a la tornada, tocava la «Patètica» de Beethoven per a Lenin. Kàmenev i Zinóviev preferien anar al cinema. Kàmenev era, com Lenin i com Zinóviev, un revolucionari professional, fill d'una família jueva, casat amb la germana de Trotski, un altre revolucionari professional, també jueu. Coneixia Lenin des de 1902 i tres anys després havia participat en la Revolució de 1905.

Acabava de sortir de dos anys de presó i feia, per tant, ben poc temps que, a Poronin, s'havia incorporat al grup de Lenin i Zinóviev. Lenin, per la seva banda, s'ho passava molt bé amb el fill dels Zinóviev. Quan treballava a casa, Lenin exigia silenci absolut a la resta dels estadants. Però amb Styopa era diferent. «Que no veus que estem jugant?», etzibava a Krúpskaia quan aquesta, alarmada pel soroll que s'hi sentia, pujava fins a l'estudi on teòricament estava treballant Lenin. I els atrapava enmig d'una guerra de coixins. Lenin i Krúpskaia no havien pogut tenir fills, tot i que en volien. Era tan gran el deler que sentien que, en un període en què els Zinóviev passaven per un moment extrem de penúria econòmica, els van proposar d'adoptar el seu fill. Els Zinóviev van dir que no. Amb els anys, Lenin es faria molt amic del nen que havia adoptat una de les seves germanes i Krúpskaia mantindria, fins a la seva mort, una relació molt estreta amb una de les filles d'Inessa.

Lenin va pensar que si es traslladaven a viure al camp la salut de Krúpskaia milloraria. Durant un estiu van llogar una casa a Biały Dunajec; i més endavant es van traslladar uns quants quilòmetres més avall, a Poronin. Aquesta localitat ja començava a ser, aleshores, un centre d'estiueig. Per exemple, hi tenia una casa, o hi vivia, un personatge anomenat Jakub Hanecki. Retinguem aquest nom. Ara farà possible que Lenin pugui escapar-se, sa i estalvi, cap a Suïssa i tornarà a tenir un paper decisiu en l'episodi del tren segellat que, quasi tres anys després, portarà Lenin i els seus amics bolxevics de Zuric a la frontera sueca, pas ineludible per arribar a Rússia. Hanecki és un personatge misteriós. Per començar no sabem si es diu així o bé si el seu veritable cognom és Fürstenberg, emparentat, per tant, amb una de les nissagues més il·lustres d'Alemanya. El que sí que sabem és que havia estat delegat en diversos congressos del POSDR

(Partit Obrer Socialdemòcrata de Rússia, el partit de Lenin) i que era membre del seu comitè central. Persona de la seva confiança, a ell acudia Lenin quan tenia problemes financers. Ben connectat, Hanecki sempre trobava una solució.

Lenin i la seva cort —o cohort— es van instal·lar, doncs, a Poronin, on encara avui es recorda la seva presència, però la salut de Krúpskaia no va millorar. L'altura i la menor pressió atmosfèrica li provocaven palpitations, i les relacions diguem-ne especials que Inessa mantenia amb Lenin no devien ajudar a rebaixar el seu constant estat de tensió. «El cor no m'anava bé», escriu Krúpskaia en les seves memòries, «em tremolaven les mans i tenia una debilitat general. Ilitx (Lenin) va insistir que anés a veure un metge. El metge em va dir que el meu cas era greu, que tenia els nervis sobreexcitats i el cor dèbil». Lenin i Krúpskaia decideixen viatjar fins a Berna per tal que ella pugui ser visitada pel doctor Emil Theodor Kocher, una de les eminències del moment, que l'any 1909 havia guanyat el premi Nobel de Medicina. El juny de 1913, el doctor Kocher va operar Krúpskaia i ella va haver d'estar-se tres setmanes a l'hospital. Lenin passava la meitat del dia al seu costat; i l'altra meitat llegint a les biblioteques, com era el seu costum. A Berna es va rescabalar: les biblioteques de Cracòvia les trobava pobres. També va aprofitar l'estada a Suïssa per entrevistar-se amb correligionaris i fer conferències a Zuric, Ginebra i Lausana.

A la tornada de Berna, Lenin i Krúpskaia es van instal·lar definitivament a Poronin. Vivien en una casa; Kàmenev, al pis de sobre i Zinóviev, a la del costat. No sabem on s'hostatjava Inessa. És possible que ocupés una de les habitacions del pis de Lenin i Krúpskaia. En tot cas, no s'hi devia quedar gaire perquè Lenin la va enviar en missió revolucionària a Sant Petersburg. Va ser detinguda pocs dies després d'haver-hi arribat. Va passar uns quants mesos a la presó fins que

el seu marit la va poder treure. De seguida va tornar a Poronin, a refer-se. Poc temps després, però, Lenin se n'apartava. I ella marxava cap a París. La vida a Poronin tornava a ser monòtona. Al matí, Lenin llegia i escrivia i s'ocupava de la correspondència. Continuava fent llargs passejos. Després de sopar, Kàmenev baixava del seu pis i xerrava una estona amb ell, especialment si el carter —que passava dues vegades al dia— havia portat alguna carta o alguna publicació de Rússia. Krúpkaia els escoltava; i de tant en tant intervenia. Però sense Inessa la vida a Poronin s'havia tornat més trista. I, en certa manera, Krúpkaia la trobava a faltar. Si li hem de fer cas, ella havia estat la seva gran amiga i ho continuaria sent. En les seves memòries, escriurà: «Tot semblava més acollidor quan la Inessa era present».

Però aquest ritme de vida va durar poc temps. El 28 de juny de 1914 era assassinat, a Sarajevo, l'arxiduc Francesc Ferran, hereu de l'Imperi austrohongarès. Al principi, semblava que no passaria res; més ben dit, res més greu del que ja havia passat en d'altres crisis anteriors, sempre superades abans d'arribar a la guerra. Però aquesta vegada la diplomàcia europea va començar a rodolar per un pendent que havia de conduir de forma inexorable al precipici. El 3 d'agost les tropes alemanyes comencen la invasió de Bèlgica. El dia 6, l'Imperi austrohongarès declara la guerra a l'Imperi rus. De cop i volta, Lenin, ciutadà rus, es troba vivint en territori oficialment enemic. La guerra es generalitza. Lenin, no cal dir-ho, segueix els esdeveniments amb una vivíssima excitació. A parer seu, en aquests primers dies d'agost es produeix un fet tant o més important que l'inici de les hostilitats: els partits socialdemòcrates d'Alemanya, França i Bèlgica voten a favor dels pressupostos extraordinaris de guerra que els governs de cadascun d'aquests tres països han presentat als respectius parlaments. Aquest fet significa la fi de la Segona

Internacional perquè els partits d'esquerra dels països més importants d'Europa s'han deixat arrossegar pel bel·licós esperit nacionalista del moment en detriment de la solidaritat internacional entre els explotats. La Segona Internacional havia estat creada el 1889 de la mà dels partits socialistes europeus després que la Primera, nascuda el 1864 amb la participació de Marx, Engels i Bakunin, fracassés de resultes de les tensions entre partidaris del comunisme científic i de l'anarquisme cooperativista. Ara, els partits d'esquerra que s'havien unit per defensar els drets dels treballadors més enllà de fronteres nacionals estaven donant suport, en nom d'un fals patriotisme, als governs dels seus respectius països que n'eren justament els explotadors. Caldrà esperar cent anys perquè una historiadora de gran prestigi —Margaret MacMillan, en el seu llibre 1914. *De la paz a la guerra*— posi en relleu que aquest sentiment nacionalista no va ser un invent de l'oligarquia per perpetuar-se en el poder, tal com Lenin no deixaria mai més de proclamar, sinó que també estava estès entre les classes populars. I que, en canvi, alguns dels polítics i dels empresaris més lúcids d'aquell moment van adonar-se de la magnitud del cataclisme que estava a punt d'abatre's sobre Europa i del qual totes les classes socials en sortirien perjudicades. En tot cas, l'alineament dels partits de la Internacional Socialista al costat dels governs que promovien la guerra donava raó a la posició de Lenin: amb aquests partits no es podia fer la Revolució. La revolució marxista havia de prescindir dels partits socialdemòcrates. I ell, no cal dir-ho, estava disposat a encapçalar-la.

Lenin encara va arribar, aquests dies, a una altra conclusió: perquè la Revolució fos possible calia la derrota de Rússia. Només la conversió del que ell en deia una guerra imperialista en una guerra civil faria possible que els bolxevics ocupessin el poder. Tampoc en aquest punt Lenin, *grosso*

modo, no s'equivocava. Aquesta posició costava molt de defensar fins i tot davant la majoria dels exiliats russos que, d'una manera o altra, lluitaven o havien lluitat per l'enderrocament del tsar. Però Lenin es mantindrà ferm en aquestes dues concepcions —que la Segona Internacional havia mort i que calia la derrota de Rússia— fins a les vigílies de la Gran Revolució.

Mentre pensava i escrivia frenèticament sobre com es podia arribar a aquesta Gran Revolució, i es desesperava perquè ara li era més difícil que mai enviar els articles i les instruccions als seus correligionaris i amics, la seva situació a Poronin havia esdevingut greument perillosa. Quan vivien a Cracòvia ni ell, ni Krúpskaia, ni cap dels seus companys de desterrament cridaven l'atenció. Cracòvia era una gran ciutat avesada a la convivència entre els autòctons, els immigrants d'altres contrades de Polònia, els russos, els jueus i els ciutadans de diverses ètnies que hi acudien a comerciar o a viure. A Poronin, però, era diferent. A Poronin, Lenin i els seus no passaven inadvertits. Se sabia que eren russos, perquè aquest era l'idioma que parlaven entre ells. No se'ls coneixia cap professió ni ofici. I si resultava que eren espies? Potser la hipòtesi ja havia estat formulada abans de l'esclat de la guerra en alguna conversa familiar a casa d'aquells camperols que semblaven viure en la immutabilitat del temps. Però de cop i volta aquesta hipòtesi, radicalment absurda —perquè un espia el primer que fa és dissimular les senyes que l'identifiquen com un estrany—, cobrava aires de versemblança. No era cap fantasia. Un d'aquells dies Krúpskaia havia tornat molt espantada a casa per allò que havia sentit a la cua d'una botiga. Una dona que tenia al seu costat havia comentat amb una altra que Lenin i la seva parella eren espies i que els espies es mereixien que els traguessin els ulls i els tallessin la llengua. Perquè, si no eren espies,

què hi feien una colla de russos, en aquell cul de món? Ho havia dit en veu prou alta perquè Krúpskaia ho sentís.

Krúpskaia va comprendre que corrien perill. Lenin, finalment, també. Però no van ser-hi a temps, a prendre precaucions. La nit del 7 d'agost el cap de la policia de Poronin es va presentar amb una ordre de detenció. El poble no devia comptar amb gaires agents de l'ordre perquè el cap hi va comparèixer amb l'únic acompanyament d'un pagès, armat amb un fusell, que feia les funcions de testimoni. El policia no sabia ben bé què buscava. Durant una estona, va fullejar uns quaderns plens d'estadístiques sobre el problema agrari rus —una de les obsessions de Lenin— i, d'entrada, va sospitar que aquelles xifres i aquelles lletres potser estaven escrites en clau. Serien la demostració de l'espionatge que exercia Lenin. Després va descobrir una pistola Browning descarregada. Lenin no va negar que era seva i es va enfurismar amb ell mateix per l'error de no haver-la amagat. El descuit era impropï d'un revolucionari professional. El policia duia l'ordre de lliurar Lenin a l'autoritat militar. I la troballa de la pistola ho havia acabat de complicar. Però a Poronin no n'hi havia, d'autoritat militar, i no sabem si hi havia calabós on fer-hi dormir els detinguts. Lenin va convèncer el policia que no fugiria, que el deixés dormir a casa i que l'endemà, a les sis en punt del matí, es trobaria amb ell a l'estació per agafar el tren i traslladar-se tots dos a Nowy Targ, a disset quilòmetres de Poronin, en la ruta cap a Cracòvia. Allà, a Nowy Targ, Lenin quedaria en mans de l'autoritat castrense. El policia va acceptar la proposta. Potser no tenia, efectivament, lloc on guardar Lenin aquella nit o potser havia quedat impressionat per la manera tranquil·la, i amb un cert deix de professor, amb què Lenin s'expressava. I li va fer prometre que l'endemà, a les sis del matí, estaria a l'andana.

Així que el policia va haver marxat de casa, Lenin va prendre la iniciativa. Ara sí que no se li escapava la gravetat del moment. Havia guanyat unes hores de llibertat que serien decisives per al seu futur. Intuïa que, en el millor dels casos, podia passar la resta de la guerra internat en un camp de treball. En el pitjor, podia ser sotmès a un consell de guerra i que el cap de la guarnició de Nowy Targ s'apuntés el trumfo d'haver fet afusellar un espia rus. Aquesta possibilitat l'horroritzava. I no tant per por a la pròpia mort sinó perquè ell havia dedicat tota la seva vida, o quasi, a la causa de la Revolució i ara la Revolució semblava més a prop perquè la guerra imperialista, que ell tant havia desitjat, havia esclatat i la faria possible.

La primera visita la va fer a Jakub Hanecki. No li va caldre caminar gaire perquè ja hem dit que aquest personatge vivia també a Poronin. Hanecki es va moure de seguida. La prioritat era impedir que el comandant de Nowy Targ dugués a terme alguna atzagaiada. Per això l'endemà Lenin va arribar a aquesta població no amb tren sinó amb cotxe i en companyia de Hanecki. Lenin va haver d'entrar a la presó però Hanecki va convèncer el comandant que el presoner era un personatge conegut, membre del Buró Socialista Internacional, i que ell seria el responsable del que li pogués passar. A la vegada, Hanecki va començar a moure fils a Viena, que és on es decidien les coses importants. Lenin era un ciutadà rus que estava dedicant totes les seves energies a enderrocar el tsar Nicolau II. No podia, doncs, ser considerat enemic d'Àustria sinó més aviat un aliat; un aliat estrany, això sí. L'argument tenia força. En les negociacions hi va arribar a intervenir Victor Adler, el pare fundador de la socialdemocràcia a Àustria. Adler va parlar de Lenin amb el ministre d'Afers Exteriors austríac. «Està vostè segur que Lenin és un enemic del govern tsarista?», va preguntar el ministre.

«I tant», va contestar Adler. «Un enemic més implacable que Sa Excel·lència».

Lenin va estar-se dotze dies a la presó de Nowy Targ. Krúpskaia el podia visitar cada dia. S'havia d'aixecar ben d'hora per agafar el primer tren, el de les sis del matí, i havia d'aprofitar l'estada a Nowy Targ per anar escampant la notícia de la detenció de Lenin entre els seus seguidors i mobilitzar tots els ajuts possibles. Un cop en llibertat, Lenin encara es va estar una setmana a Cracòvia abans d'emprendre la marxa cap a Berna. Calia deixar ben lligada la qüestió dels permisos —no fos que a la frontera de Suïssa sorgissin problemes— i també la dels diners. En temps de guerra no era fàcil transferir divises d'un país a un altre. Finalment, però, tot va quedar solucionat i Lenin i el seu grup van pujar al tren a l'estació de Cracòvia.

I és aquí on apareixen Soljenitsin i l'incident de la maleta. Aquest grandíssim escriptor —la lectura d'*Arxipèlag Gulag* hauria de ser obligatòria per a tots aquells que volen saber en què ha consistit el comunisme— va publicar el 1975 un petit llibre titulat *Lenin en Zurich* (versió castellana a Barral Editores). Reconstruïa la vida que va dur el líder rus en aquesta ciutat suïssa. El llibre s'avançava a la moda actual de barrejar realitat i ficció. Són reals els personatges i els ambients que descriu de la mateixa manera que ho són, de reals, els personatges i els ambients que Soljenitsin dibuixa a *Arxipèlag Gulag*. Ara bé, a *Lenin en Zurich*, Soljenitsin també se serveix de la reconstrucció fictícia de determinats episodis per acabar d'acolorir el retrat de la ciutat i del personatge. Una d'aquestes reconstruccions consisteix en la narració del viatge ferroviari en el qual situem l'acció d'aquest capítol. I en la narració, Soljenitsin hi introdueix l'incident, mai no provat, de la maleta. «En aquest moment», escriu Soljenitsin, «la sogra s'adona de l'oblit d'una maleta! Afanyar-se,

verificar, comptar i recomptar sota els seients i a la reixeta: la maleta no hi és! Vladímir Ilitx se sent descoratjat. Quina mena de feina es pot fer en una casa tan desordenada? Per curiós que sembli dir-ho, l'ordre de la casa té la seva importància per al Partit. No volent fer cap observació a Elizaveta Vassílievna (que sabia defensar-se i, a més, tots dos es tenien estima, fins al punt que Lenin se la va guanyar amb petits regals), renya agrament Nadejda. Què podia esperar d'ella, incapaç de cosir-li un botó, de treure-li una taca? Si s'espavillava ell millor que ella! Fins i tot amb els mocadors, que per iniciativa pròpia ella mai no hauria canviat! Lenin no perdonava cap error. Mai no havia pogut i, fins que morís, mai no podria perdonar a ningú cap error. Es va girar cap a la finestra. El tren baixava lentament, serpentejant. I el fum que el vent expulsava contra els vidres era de vegades blanc, de vegades gris. Des que havia emigrat, les muntanyes li havien començat a semblar una mica avorrides. Sobre Nadejda tot relliscava com l'aigua sobre el dors d'un ànec. Per una simple maleta oblidada, bah!, no valia la pena tornar. Escriuriem a Cracòvia i la rebrien per correu. Nadejda sabia molt bé, ja que ho havia posat en pràctica sovint, que a condició d'assumir ella absolutament la responsabilitat, Volòdia [diminutiu familiar de Lenin] acabava calmant-se sempre. Allò passaria. El que feia patir més Volòdia era sentir-se culpable».

Per recórrer els cinc-cents quilòmetres que separen Cracòvia de Viena el tren va trigar una setmana. El comboi sovint quedava aturat en alguna de les estacions del trajecte per deixar pas als trens militars. L'aturada podia durar hores. Els vagons que transportaven els soldats al front duïen pintats lemes per donar moral a la tropa. Un d'aquests lemes deia: «Jedem Russ ein Schuss» («Un tret per a cada rus»). Des del seu tren aturat, Lenin, Krúpskaia i la resta del grup ho llegien en silenci. A Viena, Lenin i els seus van acabar de solucionar

els temes pendents relatius a visats i permisos i, per fi, van entrar a Suïssa el 5 de setembre de 1914.

Per a Lenin, no era un país desconegut. Havia estat a Suïssa, per primera vegada, l'any 1895 en el seu primer viatge a l'estranger. A Ginebra hi vivia exiliat Gueorgui Plekhànov, el màxim líder de la socialdemocràcia russa. En aquell primer viatge, Lenin s'hi va entrevistar, emocionat. Després tornaria diverses vegades a Suïssa i hi viuria, exiliat, entre el desembre de 1907 i el desembre de 1908. Ara, en aquesta nova etapa d'expatriació, que serà l'última, Lenin, de moment, no s'instal·la a Zuric sinó a Berna, una ciutat més barata; concretament al carrer Distelweg, molt a prop del bosc. Al davant, Inessa Armand ha trobat un pis; i, a deu minuts, els Zinóviev una habitació. Sembla com si Lenin i els seus vulguin reconstruir la bucòlica vida de Poronin. I, de fet, ell, Krúpskaia i Inessa enceten el costum de fer llargs passejos pel bosc de Berna com aquells que solien dur a terme pels contraforts dels Carpats. Després de caminar una bona estona s'asseuen en una clariana. Lenin pren notes i prepara discursos; Krúpskaia s'ha proposat aprendre italià i va amunt i avall amb un diccionari; Inessa cus i pren el sol, encara no del tot recuperada de la seva estada a la presó. Segons Krúpskaia, Inessa s'està involucrant cada dia més en les tasques revolucionàries. Això vol dir que manté correspondència amb els militants i simpatitzants, tradueix documents al francès i a l'anglès, etcètera. A la nit, tal com havia estat costum a Poronin, el grup es reuneix amb els Zinóviev i Lenin reprèn els seus jocs amb Styopa, el fill de la parella.

No sabem si Lenin ha trobat més motius per encendre's d'ira després de l'incident (suposat) de la maleta perduda. En tot cas eren els afers polítics i no els afers domèstics allò que més l'energava. Lenin odiava la precipitació i aquest cop la seva fugida de Polònia havia estat precipitada. No era la

primera vegada que li passava i el desordre que comportaven aquests inesperats canvis de domicili li creava una inaguantable sensació de caos. Un cop instal·lat a Berna, de mica en mica, la rutina, la rutina de la dedicació professional a la causa revolucionària, va tornar a ser possible. En aquesta recuperació de la rutina Krúpskaia hi feia un paper fonamental. Ella sempre mantenia el mateix to psicològic, sense gaires exaltacions ni gaires defallences; possiblement poc brillant però d'una intel·ligència ordenada i tenaç tothora posada al servei dels interessos de Lenin. Elizaveta Vassílievna, la sogra, era la segona baula indispensable per al bon funcionament de l'engranatge domèstic. Al cap de poques setmanes d'haver-se instal·lat a Berna, Lenin tornava a ser el de sempre.